

حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)

عبدالعظیم حسنی (۲۵۲-۱۷۳ ق) مشهور به شاه عبدالعظیم و سیدالکریم از عالمان سادات حسنی و از راویان حدیث. نسب او با چهار واسطه به امام حسن(ع) می‌رسد. شیخ صدوق، مجموعه روایات وی را با عنوان جامع اخبار عبدالعظیم گردآوری کرده است. عبدالعظیم حسنی، امام رضا(ع) و امام جواد(ع) را درک کرده و نقل است که ایمان خویش را بر امام هادی(ع) عرضه داشت و در زمان او وفات یافت. حرم حضرت عبدالعظیم واقع در شهر ری، زیارتگاه شیعیان است. در برخی روایات ثواب زیارت قبر او برابر با ثواب زیارت قبر امام حسین(ع) دانسته شده است.

محتویات

۱ زندگی‌نامه

۱.۱ تشکیک در تاریخ تولد و وفات

۱.۲ همسر و فرزندان

۲ مصاحبت با ائمه(ع)

۳ زندگی در دوران سرکوب شیعیان

۳.۱ هجرت به ری

۴ وفات

۴.۱ مدفن و ثواب زیارت عبدالعظیم

۵ فضائل و مقامات

۵.۱ در بیان امام معصوم(ع)

۵.۲ مقام علمی

۶ روایات عبدالعظیم

۷ آثار درباره عبدالعظیم

۷.۱ ساخت سریال

۸ پانویس

۹ منابع

زندگی‌نامه

عبدالعظیم بن عبدالله بن علی بن حسن بن زید بن حسن بن علی بن ابی‌طالب، مشهور به عبدالعظیم حسنی، شاه عبدالعظیم و سیدالکریم، در پنج‌شنبه ۴ ربیع‌الثانی سال ۱۷۳ق، در زمان حکومت هارون الرشید، در مدینه (درباره محل ولادت وی اختلاف است) متولد شد. [۱] پدرش عبدالله بن علی قافه و مادرش دختر اسماعیل بن ابراهیم بوده که به «هیفاء» موسوم است. [۲] نسب وی به امام مجتبی(ع) می‌رسد. نجاشی از عالمان شیعی می‌گوید: پس از رحلت وی به هنگام غسل، رقعته‌ای در لباسش یافت شد که نسب وی در آن بدین صورت نوشته بود: من ابوالقاسم فرزند عبدالله، فرزند علی، فرزند حسن، فرزند زید، فرزند امام حسن(ع) ابن علی بن ابی طالب هستم. [۳] میرداماد عبدالعظیم را دارای نسب روشن و شرافت آشکار توصیف می‌کند [۴]

تشکیک در تاریخ تولد و وفات

رضا استادی در مجله نور علم معتقد است که قدیمی‌ترین منبعی که تاریخ تولد و وفات عبدالعظیم حسنی را ذکر کرده کتاب نور الآفاق نوشته جواد شاه عبدالعظیمی (م ۱۳۵۵ق) است. استادی با کنار هم گذاشتن مطالب متعددی از این کتاب نتیجه می‌گیرد بسیاری از گفته‌های او فاقد استناد و بلکه ساختگی است. یکی از همین سخنان ساختگی، تاریخ تولد و وفات حضرت عبدالعظیم حسنی است که از کتاب او به چند کتاب دیگر نیز راه یافته است. [۵] چند سال بعد از انتشار مقاله استادی، رسول جعفریان پژوهش‌گر تاریخ اسلام خلاصه‌ای از تحقیقات استادی را منتشر کرد [۶]

همسر و فرزندان

همسر عبدالعظیم، دختر عمویش، خدیجه، دختر قاسم بن حسن امیر، مکنی به ابومحمد بود. عبدالعظیم از او صاحب دو فرزند به نام‌های محمد و ام سلمه شد. [۷] شیخ عباس قمی، محمد پسر عبدالعظیم را مردی بزرگوار توصیف می‌کند که به مقام زهد و عبادت شهرت داشت. [۸]

مصاحبت با ائمه (ع)

عبدالعظیم محضر چند امام را درک کرده است. آقا بزرگ تهرانی نقل می‌کند که عبدالعظیم حسنی، امام رضا(ع) و امام جواد(ع) را درک کرده و ایمان خویش را بر امام هادی(ع) عرضه داشته و در زمان وی وفات یافت، [۹] اما آیت‌الله خویی، هم‌عصر بودن عبدالعظیم با امام رضا(ع) را رد می‌کند [۱۰]

شیخ طوسی در کتاب رجالی خویش، وی را در زمره اصحاب امام عسکری(ع) نام می‌برد. [۱۱] عزیزالله عطاردی نیز تصریح می‌کند با توجه به حالات عبدالعظیم حسنی و تحقیق در روایات وی، می‌توان دریافت که او امام کاظم(ع)، امام رضا(ع)، امام جواد(ع) و امام هادی(ع) را درک کرده است [۱۲]

درباره برخورد عبدالعظیم با امامان نقل شده که او هرگاه وارد مجلس امام جواد(ع) یا امام هادی(ع) می‌شد، با کمال ادب و خضوع و غایت حیا و تواضع، در حالی که دست‌های خود را از ردا بیرون آورده بود، به محضر آن امامان سلام عرض می‌کرد و امام پس از جواب سلام، او را نزدیک خود می‌خواند و در کنار خویش می‌نشاند؛ به حدی که زانوی او به زانوی امام می‌چسبید و امام، کاملاً از احوال او سؤال می‌کرد. این برخورد موجب حسرت و غبطه دیگران می‌شد [۱۳]

زندگی در دوران سرکوب شیعیان

دوران زندگی عبدالعظیم مصادف با شرایط خفقان و سرکوب شیعیان توسط بنی عباس بود. عبدالعظیم نیز همچون پدرانش سال‌ها تحت تعقیب بود. او گرچه زمانی که در مدینه، بغداد و سامرا می‌زیست روش تقیه را در پیش گرفته و عقیده و مرام خود را پنهان می‌داشت، ولی با این حال مورد غضب متوکل و معتز بود. [۱۴]

هجرت به ری

بنابر گزارش‌های تاریخی، عبدالعظیم در زمان معتز خلیفه عباسی، به جهت اذیت و آزار و ترس از قتل، به امر امام هادی(ع) از سامرا به ری - که از پایگاه‌های مهم عباسیان بود - هجرت کرد. برخی هم نقل کرده‌اند به قصد زیارت قبر علی بن موسی الرضا به قصد خراسان هجرت کرد و در ری برای زیارت حمزه بن موسی بن جعفر توقف کرد و در آن‌جا مخفی شد. [۱۵]

نجاشی به نقل از احمد بن محمد بن خالد برقی ماجرا را این‌گونه روایت می‌کند که عبدالعظیم در حال فرار از سلطان، به ری آمد و در سرداب خانه مردی از شیعیان در محله «سکه الموالی» ساکن شد. او در همان سرداب به عبادت می‌پرداخت، روز را روزه می‌گرفت و شب را به عبادت می‌گذراند. وی مخفیانه از منزل بیرون می‌آمد و به زیارت قبری می‌رفت که می‌گفت: این قبر مردی از فرزندان موسی بن جعفر (ع) است. پیوسته در آن سرداب بود و خبر ورود او به شیعیان آل محمد یکی پس از دیگری می‌رسید تا اکثر شیعیان با وی آشنا شدند [۱۶]

درگذشت عبدالعظیم حسنی در ۱۵ شوال سال ۲۵۲ق در زمان امام هادی (ع) رخ داد. [۱۷] آنچه درباره چگونگی رحلت عبدالعظیم حسنی آمده، دو قول مرگ طبیعی و شهادت را روایت کرده است. نجاشی قائل به بیماری عبدالعظیم است که منجر به فوت او شد. [۱۸] شیخ طوسی نیز قائل است که عبدالعظیم در ری وفات یافت و قبر او در آن جاست. [۱۹]

در مقابل، گزارشی نیز وجود دارد که قائل به زنده به‌گور کردن و شهادت عبدالعظیم شده است. طریحی معتقد است از اولاد ابوطالب، کسی که در ری زنده مدفون شد، عبدالعظیم حسنی است، [۲۰] ولی واعظ کجوری نوشته است که در کتاب رجال و انساب، از احوال حضرت عبدالعظیم تفحص نموده و از شهادت وی خبری صحیح و موثق نیافته است. [۲۱]

مدفن و ثواب زیارت عبدالعظیم

بنا بر نقل محدث نوری، فردی از شیعیان، رسول اکرم (ص) را در عالم رؤیا زیارت می‌کند که به او می‌فرماید فردا یکی از اولاد من کنار درخت سیب در باغ عبدالجبار بن عبدالوهاب رازی تشییع و دفن خواهد شد. وی برای خرید آن مکان به صاحب باغ مراجعه می‌کند در حالی که صاحب آن باغ نیز همان خواب را دیده بود و آن باغ را وقف عبدالعظیم و دیگر شیعیان کرد که در آن دفن شوند. [۲۲] به همین علت، حرم عبدالعظیم حسنی به «مسجد شجره» یا «مزار نزدیک درخت» نیز معروف است [۲۳]

شیخ صدوق در باب زیارت مرقد وی، روایتی را نقل می‌کند که فردی از اهالی ری بر امام هادی (ع) وارد شد و گفت: به زیارت حضرت سیدالشهدا مشرف شدم. امام (ع) فرمود: ثواب زیارت قبر عبدالعظیم که نزد شماست مانند کسی است که قبر حسین بن علی (ع) را زیارت کرده است [۲۴]

فضائل و مقامات

علامه حلی در شرح حال عبدالعظیم، او را عالمی پرهیزکار معرفی می‌کند. [۲۵] محدث نوری نیز درباره فضائل او از رساله صاحب بن عباد نقل می‌کند که وی مردی با ورع، پارسا، معروف به امانت، صداقت در گفتار، عالم به امور دین، قائل به توحید و عدل و دارای احادیث بسیار بود. [۲۶] تقوا پیشگی و درستکاری عبدالعظیم حسنی باعث بلندی جایگاه و مقام وی نزد ائمه اطهار بود. [۲۷]

در بیان امام معصوم(ع)

امام هادی(ع) در سفری که عبدالعظیم به سامرا داشت، او را تصدیق می‌کند. امام هادی(ع) وی را این‌گونه خطاب می‌کند: یا ابالقاسم! تو به حق ولی ما هستی... تو همان دینی را که پسندیده خداست، انتخاب کرده‌ای... خداوند تو را با گفتار ثابت در دنیا و آخرت تثبیت کند. [۲۸] این گفتگو میان امام و عبدالعظیم به «حدیث عرض دین» مشهور است.

مقام علمی

ابو تراب رویانی می‌گوید: شنیدم که ابو حماد رازی می‌گفت در سامرا بر امام هادی(ع) وارد شدم و از بعضی مسائل حلال و حرام پرسیدم. چون قصد وداع داشتم حضرت فرمود: چنانچه در امور دینی در [تشخیص] حلال و حرام، مسئله‌ای بر تو دشوار شد، از عبدالعظیم بن عبدالله حسنی سؤال کن و سلام مرا به او برسان. [۲۹]

روایات عبدالعظیم

در کتب حدیثی و متون روایی، بیش از صد روایت از عبدالعظیم حسنی آمده است. صاحب بن عباد می‌گوید: وی کثرت روایت و حدیث دارد و از امام جواد(ع) و امام هادی(ع) روایت می‌کند. [۳۰]

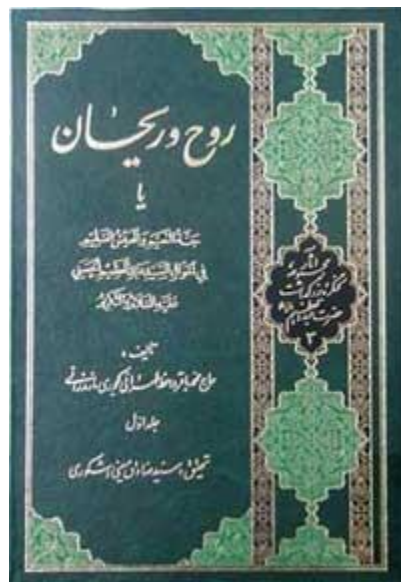
از وی کتاب‌هایی در دست است؛ مانند کتاب «خُطَب امیرالمؤمنین» [۳۱] و کتاب «یوم و لیل» [۳۲] که ظاهراً اعمالی است که بر حسب اخبار ائمه اطهار(ع) با اذکار خاصه روایت شده است و هر مکلفی می‌تواند در تمام روز و شب از مستحبات و واجبات به جا آورد. [۳۳] همچنین کتابی با عنوان «روایات عبدالعظیم حسنی» نیز شهرت دارد. [۳۴]

عده‌ای از بزرگان شیعه احادیثی را از عبدالعظیم حسنی روایت کرده‌اند و شیخ صدوق، مجموعه روایات وی را با عنوان «جامع اخبار عبدالعظیم» گردآوری کرده است. [۳۵] شمار احادیثی که وی بی‌واسطه از امامان(ع) نقل می‌کند، دو روایت از امام رضا(ع)، ۲۶ روایت از امام جواد(ع) و ۹ روایت از امام هادی(ع) است و روایات باواسطه وی هم به ۶۵ حدیث می‌رسد.

آثار درباره عبدالعظیم

در خرداد سال ۱۳۹۲ش، برای معرفی شخصیت حضرت عبدالعظیم حسنی(ع) کنگره بزرگداشتی در تالار شیخ صدوق واقع در حرم وی برگزار شد؛ مجموعه آثار این کنگره در ۲۹ جلد منتشر گردید که برخی از آن‌ها عبارتند از:

کتاب جنۃ النعیم

رساله فی فضل سیدنا عبد العظیم الحسنی المدفون بالری، نوشته صاحب بن عباد.

أخبار عبد العظیم بن عبد الله بن علی بن الحسن بن زید بن الحسن بن علی بن أبی طالب(ع)، نوشته شیخ الصدوق، و در الذریعة به نام "حیاء عبد العظیم الحسنی" ذکر کرد.

جنات النعیم فی أحوال سیدنا الشریف عبد العظیم، عربی، نوشته ملا اسماعیل کزازی اراکی متوفای سال ۱۲۳۶ق.

روح وریحان، یا جنۃ النعیم والعیش السلیم فی أحوال السید الکریم والمحدث العلیم عبد العظیم الحسنی (علیه السلام)، فارسی، نوشته: الحاج الشیخ باقر کجوری مازندرانی متوفای سال ۱۲۵۵ق.

التذکرۃ العظیمیة، عربی، نوشته الحاج الشیخ محمد إبراهیم الکلباسی متوفای سال ۱۳۶۲ق.

الخصایص العظیمیة فی أحوال السید أبی القاسم عبد العظیم بن عبد الله الحسنی(ع)، نوشته شیخ جواد شاه عبدالعظیمی متوفای سال ۱۳۵۵ق.

عبد العظیم الحسنی حیاته ومسنده،

مسنند حضرت عبد العظیم حسنی، فارسی، نوشته عزیزالله عطاردی قوچانی، متوفای ۳ مرداد ۱۳۹۳ش.

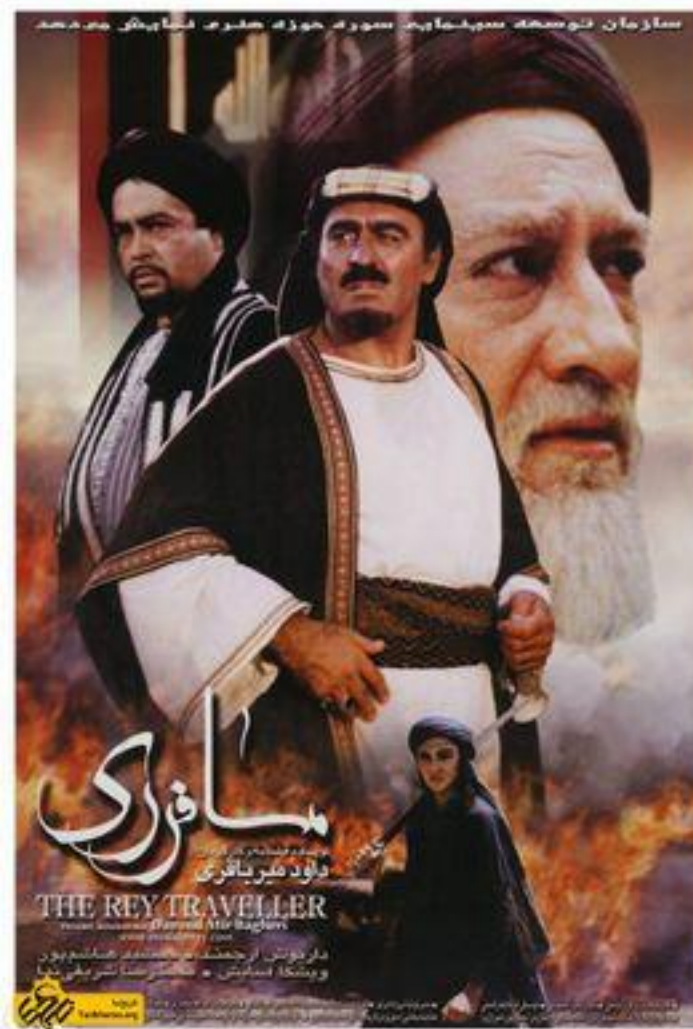
آشنائی با حضرت عبد العظیم حسنی(ع) ومصادر شرح حال او، نوشته رضا استادی.

بررسی کلی روایات حضرت عبد العظیم حسنی(ع)، نوشته محمد کاظم رحمان ستایش.
شناخت‌نامه حضرت عبد العظیم حسنی وشهر ری، نوشته سید محمدحسین حکیم و علی اکبر زمانی نژاد.
مجموعه مقالات کنگره حضرت عبد العظیم حسنی(ع).

همچنین:

حکمت‌نامه حضرت عبد العظیم الحسنی(ع)، فارسی، نوشته محمد محمدی ری شهری.
عبدالعظیم الحسنی العالم الفقیه والمحدث المؤمن، سیرته ومسنده، عربی، نوشته أحمد بن حسین العبیدان.
شرح حدیث عرض دین حضرت عبدالعظیم حسنی، فارسی، نوشته لطف‌الله صافی گلپایگانی.

ساخت سریال

فیلم مسافر ری به کارگردانی داود میرباقری است که روایت‌گر سفر عبدالعظیم حسنی(ع) از سامراء به ری و رویدادهای این سفر است. این فیلم در سال ۱۳۷۹ش تولید و اکران شده است. [۳۶] سپس در سیمای جمهوری اسلامی به صورت سریال پخش شده است. [۳۷]

پانویس

۱. تهرانی، الذریعة، دار الاضواء، ج ۷، ص ۱۶۹؛ بر آستان کرامت، ۱۳۹۲ش، ص ۵.
۲. ابن عنیه، عمده الطالب، ۱۳۸۰ش، ص ۹۴.
۳. نجاشی، رجال نجاشی، ۱۴۱۶ق، ص ۲۴۸.
۴. میرداماد، الرواشح السماویة، ۱۴۲۲ق، ص ۸۶.
۵. مجله نور علم شماره ۵۱-۵۰ ص ۲۹۷-۳۰۱

۶. انتقادهای رسول جعفریان درباره دو تاریخ ساختگی
۷. واعظ کجوری، جنه النعیم، ۱۳۸۲ش، ج ۳، ص ۳۹۰؛ ابن عنبه، عمده الطالب، ۱۳۸۰ش، ص ۹۴.
۸. قمی، منتهی الآمال، ۱۳۷۹ش، ج ۱، ص ۵۸۵.
۹. تهرانی، الذریعه، دار الاضواء، ج ۷، ص ۱۹۰.
۱۰. خوبی، معجم رجال الحدیث، ۱۴۱۳ق، ج ۱۱، ص ۵۳.
۱۱. طوسی، رجال طوسی، ص ۴۰۱.
۱۲. عطاردی، عبدالعظیم الحسنی حیاتہ و مسندہ، ۱۳۸۳ش، ص ۳۷.
۱۳. زندگانی حضرت عبدالعظیم(ع)، ص ۳۰.
۱۴. بر آستان کرامت، ۱۳۹۲ش، ص ۷.
۱۵. واعظ کجوری، جنه النعیم، ۱۳۸۲ش، ج ۴، ص ۱۳۱.
۱۶. نجاشی، رجال نجاشی، ۱۴۱۶ق، ص ۲۴۸.
۱۷. تهرانی، الذریعه، دار الاضواء، ج ۷، ص ۲۹۰.
۱۸. نجاشی، رجال نجاشی، ۱۴۱۶ق، ص ۲۴۸.
۱۹. طوسی، الفهرست، ۱۴۱۷ق، ص ۱۹۳.
۲۰. طریحی، المنتخب، ۱۳۶۹ق، ص ۸.
۲۱. واعظ کجوری، جنه النعیم، ۱۳۸۲ش، ج ۵، ص ۳۶۰.
۲۲. نوری، خاتمه مستدرک، ۱۴۱۵ق، ج ۴، ص ۴۰۵.
۲۳. ابن عنبه، عمده الطالب، ۱۳۸۰ش، ص ۹۴؛ بر آستان کرامت، ۱۳۹۲ش، ص ۱۲.
۲۴. صدوق، ثواب الاعمال، ۱۳۶۸ش، ص ۹۹.
۲۵. حلی، خلاصه الاقوال، ۱۴۱۷ق، ص ۲۲۶.
۲۶. نوری، خاتمه مستدرک، ۱۴۱۵ق، ج ۴، ص ۴۰۴.
۲۷. بر آستان کرامت، ۱۳۹۲ش، ص ۹.
۲۸. صدوق، التوحید، ۱۳۹۸ق، ص ۸۲-۸۱؛ فتال، روضه الواعظین، ص ۳۱ و ۳۲.
۲۹. نوری، مستدرک الوسائل، ۱۴۰۸ق، ج ۱۷، ص ۳۲۱.
۳۰. عطاردی، مسند الامام الجواد، ص ۳۰۲.
۳۱. نجاشی، رجال نجاشی، ۱۴۱۶ق، ص ۲۴۷.
۳۲. تهرانی، الذریعه، دار الاضواء، ج ۷، ص ۱۹۰.
۳۳. واعظ کجوری، جنه النعیم، ۱۳۸۲ش، ج ۵، ص ۱۸۲.
۳۴. نوری، خاتمه مستدرک، ۱۴۱۵ق، ج ۴، ص ۴۰۴.
۳۵. صدوق، الهدایه، ۱۴۱۸ق، ص ۱۷۴. (مقدمه)
۳۶. مسافر ری به شبکه اول رسید»، جام جم آنلاین؛ «حقیقی درباره فیلم مسافر ری به بهانه سالروز وفات حضرت عبدالعظیم حسنی(ع)»، پایگاه خبری تحلیلی سینما سینما.
۳۷. حقیقی درباره فیلم مسافر ری به بهانه سالروز وفات حضرت عبدالعظیم حسنی(ع)»، پایگاه خبری تحلیلی سینما سینما.

منابع:

- ابن عنبه، جمال الدين، عمدة الطالب في انساب آل ابيطالب، نجف، المطبعة الحيدرية، ١٣٨٠ش.
- تهراني، آقا بزرگ، الذريعة الى تصانيف الشيعة، بيروت، دار الاضواء، بی تا.
- حلي، حسن بن يوسف، خلاصة الاقوال في معرفة الرجال، تحقيق جواد قیومی، بی جا، نشر الفقاهة، ١٤١٧ق.
- خویی، ابوالقاسم، معجم رجال الحديث، بی جا، بی نا، ١٤١٣ق.
- صدوق، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، قم، الشريف الرضي، ١٣٦٨ش.
- صدوق، محمد بن علی، الهداية، قم، مؤسسه الامام الهادي، ١٤١٨ق.
- صدوق، محمد بن علی، الامالی، قم، مؤسسه البعثة، ١٤١٧ق.
- طريحي، فخرالدين، المنتخب في جمع المراثي و الخطب، نجف، بی نا، ١٣٦٩ق.
- طوسي، محمد بن حسن، الفهرست، تحقيق جواد قیومی، بی جا، نشر الفقاهة، ١٤١٧ق.
- عطاردی، عزیزالله، مسند الامام الجواد(ع)، مشهد، آستان قدس رضوی، بی تا.
- عطاردی، عزیزالله، عبدالعظیم الحسنی حياته و مسنده، قم، دارالحديث، ١٣٨٣ش.
- قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال في تواریخ النبی و الال، قم، دليل ما، ١٣٧٩ش.
- نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ١٤١٦ق.
- نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت، آل البيت، ١٤٠٨ق.
- نوری، میرزا حسین، خاتمه مستدرک الوسائل، قم، آل البيت، ١٤١٥ق.
- نیشابوری، محمد بن الفتال، روضة الواعظین، قم، الشريف الرضي، بی تا.
- میرداماد، محمدباقر بن محمد، الرواشح السماویة، تحقيق نعمت الله جلیلی، دارالحديث، ١٤٢٢ق/١٣٨٠ش.
- واعظ کجوری، محمدباقر بن اسماعیل، روح و ریحان یا جنة النعیم و العیش السليم في احوال السيد عبدالعظیم الحسنی، قم، دار الحديث، ١٣٨٢ش.
- بر آستان کرامت (زیارتنامه و زندگی نامه حضرت عبدالعظیم و امامزادگان مجاور)، دار الحديث، ١٣٩٢ش.